

DE MUNT KLAPPER

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE vzw

Driemaandelijks tijdschrift

- 23 -

juli 1999

Duit van Reckheim, 1681, de feodaliteit in een notendop

G 1971

Vz.: Gekroond gevierendeeld wapenschild van Asprenont-Lynden, gesteund door twee leeuwen.

Kz.: In een vierlob, Ω / TRAREC / 1681

Koper

Vanhoudt, G 1971

Rekem, een kind van de Maas

Het keizerlijke graafschap Reckheim: velen weten niet dat achter deze indrukwekkende naam maar een ministaatje schuilging, bestaande uit de dorpen Rekem, 1299/1300, Uikhoven (vanaf ca. 1299/1300) en Boorseem (vanaf ca. 1335). In totaal 160 huizen, volgens een brief van de graaf in 1631, maar waarschijnlijk nog een aantal minder op het ogenblik dat de hier besproken munt werd geslagen (1681).

Verantwoordelijke uitgever : H. VANHOUDT, Belsenakestraat 20, 3020 HERENT

Afgifte Kantoor Wetteren 1

De pest van 1632, de voorbijtrekkende legers van 1634, het volksoproer van 1642 en van 1661, de inkwartiering van de Fransen in 1673 en van de Spanjaarden in 1674 en de plundering van 1676 zal in die tussentijd immers nog wel voor een gevoelige vermindering van huizen en bewoners hebben gezorgd.

Ontstaan in de 9de eeuw en blijven bestaan heeft dit kleine grondgebied tot de inval van de Franse revolutionaire legers steeds zijn onafhankelijkheid weten te bewaren tegenover zijn buurlanden: het hertogdom Brabant, het graafschap Loon, het prinsbisdom Luik, Gelderland en Gulik. Dat Rekem het van heerlijkheid tot graafschap bracht is grotendeels te danken aan de grillen van de Maas. Het dorp ligt op de linkeroever. De stroom heeft in de Middeleeuwen verschillende malen zijn bedding verplaatst steeds meer naar rechts (2 à 3 km meer oostwaarts sedert ongeveer 1150). De laatste spectaculaire doorbraak van de stroom gebeurde in 1459, toen het dorp Elslo, op de rechteroever, met burcht en kerk door de stroom werd meegesleurd. Door deze doorbraken kwamen de dorpen Uikhoven en Boorseme van de rechteroever op de linkeroever te liggen. Boorseme behoorde tot de heerlijkheid Stein (op de rechteroever) en Uikhoven aan de abdij St.-Cornelimumter, bij Aken. Daar deze bezittingen moeilijk te beheren waren van over de stroom kwamen ze in de invloedssfeer van Rekem terecht. Ze werden tenslotte door haar heren geannexeerd (het een door ruil, het ander om tactische overwegingen overgeheveld). De heren van Rekem hingen af van het Duitse keizerrijk. Rekem moest belasting betalen aan de keizerlijke kas en moest 27 ½ manschappen in het keizerlijk leger onderhouden. Vermits de heerlijkheid zich had uitgebreid met Uikhoven en Boorseme, bevorderde de keizer ze tot baronie in 1356 en, voor bewezen diensten van de landsheer tot vrij rijksgraafschap in 1620.

Wanneer we de geschiedenis van dit ministaatje bekijken dan zien we dat daar identiek dezelfde problemen opduiken als in de grotere staten. Men vindt er alle feodale conflicten in een notendop terug.

Buiten de soldaten die Rekem in het keizerlijk leger onderhield bezat het graafschap geen leger. De verdediging en de ordehandhaving waren in handen van 2 schuttersgilden: de Oude schutterij, voor gehuwden en de Jonge, voor vrijgezellen. Het land werd bestuurd door de grafelijke raad, alle welstellende ingezetenen van het graafschap. Er waren twee rechtbanken, één voor Rekem en één voor Boorseme. De waters en winden behoorden tot de graaf, dus ook de drie graanmolens, evenals de jacht en de visvangst. De inwoners van Rekem moesten de jachthonden en de valken van de heer onderhouden. Het personeel van het muntatelier genoot vrijstelling van accijnzen op bier en sterke drank, zoals overal elders. Er was een afspanning voor postkoetsen in de herberg “De Leste Stuiwer” voor de poort. Driemaal per jaar werden er volksvergaderingen in open lucht gehouden waar elke man zijn grieven kon uiten en voorstellen doen. Zigeuners waren gebannen, men kon ze zonder enige vorm van proces opknopen. Vreemdelingen die met onderdanen van de graaf huwden moesten een borgsom betalen om te verhinderen dat ze later ten laste zouden komen van de armentafel. Buitenlanders mochten niet bedelen, de arme inwoners van het graafschap mochten dit wel, indien ze in het bezit waren van de reglementaire loden draagpenning.

De heren, baronnen en graven van Rekem

Vanaf ongeveer 1134 tot 1794 volgden 30 landheren elkaar op. Dezen behoorden tot 11 verschillende families, waarvan de voornaamste die van Bronckhorst (1134-1312), Sombrefte (1397-1504) en van Aspremont (1590-1792) waren.

Toen Arnold, baron van Stein (aan de overkant van de Maas) door erfenis in het bezit kwam van Rekem deed hij een goede tactische zet. Hij voegde het dorp Boorseme, dat aan Stein behoorde, toe aan de heerlijkheid Rekem. Deze won daardoor aan belang en verkreeg muntrecht van de keizer. Arnold, die al munt sloeg in Stein op een heel twijfelachtige basis, bekwam op die manier een officieel muntrecht. Hendrik van Stein Diepenbeek bekwam van de keizer, op Kersdag 1356, dat Rekem tot rijksbaronie promoveerde. De baronie kwam meermaals van een andere familie, gewoonlijk nadat een baron kinderloos stierf. De familie van Sombreffe vormde er de regerende dynastie van 1397 tot 1504. Willem II van Sombreffe haalde er een recordregeringsduur van 75 jaar (1400-1475). Op 4 september 1442 bevestigde keizer Frederik IV alle oude rechten en voegde er nog aan toe dat de barons het recht hadden tol te heffen op wegen en rivieren, dus ook op de Maas. Dit was natuurlijk niet naar de zin van Luik. Daarna waren de heren van Pirpont (1504-1514) en de heren van van der Marck en Arenberg er meester. Toen deze laatste familie uitstierf kwam de baronie terug aan de keizer. Die schonk ze dan voor bewezen diensten aan Jan van Hennin, graaf van Bossu, met als bijkomend voorrecht dat de barons en de inwoners van Rekem enkel door de rechtbank van Rekem konden gevonnist worden. Jan van Hennin verkocht zijn baronie aan Willem van Vlodorp. Via een huwelijk kwam ze vervolgens aan de heren van Quaedt en Wickraedt en tenslotte, door een ruil tegen domeinen in Duitsland, aan de familie Aspremont-Lynden. Deze zou er meester blijven tot de Franse inval in 1795. Herman (1509-1603) liet het kasteel, dat grotendeels verwoest was door de Spanjaarden tijdens het beleg van Maastricht in 1579, afbreken en prachtig opnieuw opbouwen. De kerk en het Norbertinessenklooster, die ook zwaar beschadigd waren, werden op zijn kosten hersteld. Hij liet ook de dijken, die Farnese op verschillende plaatsen had laten doorsteken, verstevigen. In 1620 bekwam Ernest van Aspremont-Lynden (1603-1634) wegens bewezen diensten aan het keizerrijk, zonder dat de baronie nog was uitgebreid, dat ze bevorderd werd tot rijksgraafschap. De graven en gravinnen mochten de titel “doorluchtige, en genadige, illustere en generosus” voeren – de Duitsers hielden toen ook al van titels.

Later moest men hen ook nog “hoog- en welgeboren” noemen. In 1620 kwam graaf Ernest in het bezit van de schedel van de H. Petronella, die vroeger in Dortmund werd bewaard, maar er door de protestanten werd verwijderd uit de kerk. Voor dit venerabele relik werd een nieuwe kapel gebouwd, die nog bestaat. Tussen 1625 en 1630 werd het dorp Rekem ommuurd en voorzien van twee poorten, waarvan de Maaspoort bewaard is gebleven. In 1635 werd er, om veiligheidsredenen, binnen de eerste muur nog een tweede opgetrokken. Er werden strenge reglementen uitgevaardigd voor brandbeveiliging: de huizen moesten in steen worden opgetrokken en ze moesten er ook uitzien als stadshuizen, met verdiepingen. Rekem bestaat nu niet meer als gemeente; ze werd in 1977 opgeslorpt door Lanaken.

Frans Gobert en Ferdinand-Gobert van Aspremont-Lynden (1666-1703)

Bij de dood van graaf Ferdinand van Aspremont-Lynden waren zijn kinderen nog minderjarig. Bisschop Frans Egon van Fürstenberg (waarover ik het reeds had i.v.m. een munt van prins-bisschop Maximiliaan-Hendrik van Luik) en de abdis van Munsterbilzen waren aangesteld tot voogden. Frans Gobert, de oudste, nam het bestuur over het graafschap over toen hij meerderjarig werd. Hij was geestelijke, doch geen priester. Zijn oom Egon, groot specialist in het verwerven van kerkelijke inkomsten, had hem voorzien van een ganse reeks zeer winstgevende kerkelijke titels. Hij was kanunnik in verschillende kathedralen en ook abt van St.-Eroult, bij Lisieux.

Dat maakte echter dat hij officieel geen kinderen kon krijgen. Hij liet dus de rechten op het graafschap over aan zijn broer Ferdinand Gobert, in wiens naam hij Rekem bestuurde. Het is opmerkelijk dat zowat alle leden van de familie Aspremont-Lynden de naam Gobert of Goberta als een van hun voornamen hebben. Dit is te wijten aan de gelukzalige van de familie, Gobert van Aspremont, monnik van Villers en kruisvaarder.

Frans Gobert was een moeilijk mens, op het pathologische af begaan met de uitbreiding van zijn macht in zijn klein graafschap. Het enige waarover hij niets te zeggen had was de benoeming van de pastoor en het bestuur van het Benedictinessenklooster. Beide behoorden tot de bevoegdheid van de abt van het klooster van Beau-Repert te Luik. Dat werkte bij hem als een rode lap op een stier. Zijn ganse regering bestaat dan ook uit niets anders dan conflicten met de Kerk. Hij wilde absoluut pastoor Ghilsen afzetten en vervangen door kapelaan Meex. Frans Gobert spande hiertoe een proces in bij de keizerlijke rechtbank in Spiers. De abt van Beau-Repert deed beroep op de pauselijke arbitrage, doch dit was niet wettig omdat de heren van Rekem enkel voor een Rekemse rechtbank mochten verschijnen. De abt wendde zich vervolgens tot de keizerlijke rechtbank en kreeg gelijk, wat Frans Gobert de rechtskosten van de twee processen kostte. Op zijn beurt deed de graaf-kanunnik dan beroep op Rome, waar hij vrienden had, en bewam weer de afzetting van pastoor Ghilsen. Maar de abt ging in beroep in Rome en kreeg opnieuw gelijk. Pastoor Meex weigerde echter, op aanstoken van de graaf, de pastorie te verlaten en werd in de kerkelijke ban geslagen. Veel later ontving Ferdinand Gobert, die te Wenen leefde en van deze zaken niet op de hoogte was, van een nuntius het verwijt dat er in zijn graafschap al jaren een pastoor was die in de ban van de kerk was. Meex moest nu op staande voet de pastorie verlaten en pastoor Ghils kwam terug. Tegelijk met de kwestie van de benoeming van de pastoor was Frans Gobert ook pesterijen begonnen tegen het Norbertinessenklooster. Hij eiste een volledige grondbelasting terwijl het klooster normaal slechts de helft moest betalen, beesten en veldvruchten werden in beslag genomen en openbaar verkocht, enz. Het klooster kreeg uiteindelijk gelijk voor de keizerlijke rechtbank. Na de dood van de priorin liet de graaf het klooster door de schutterij omsingelen en dwong hij zijn kandidate te kiezen. De bisschop van Luik verbood hierna de graaf-kanunnik de toegang tot de kerken van het bisdom. Die kwam dan helemaal in opstand tegen het kerkelijk gezag: hij verplichtte zijn onderdanen op Pasen en andere kerkelijke feestdagen de vijvers te reinigen, verbood processies enz. Hij werd uiteindelijk in de kerkelijke ban geslagen en verzoende zich met de Kerk slechts op zijn sterfbed.

Hagemunten en valse munten

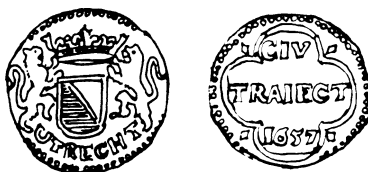
Om de betekenis van de besproken munt te begrijpen is het nodig een goed onderscheid te maken tussen een valse munt en een imitatie. De valsmunter probeerde zijn product zoveel mogelijk te doen gelijken op de echte munt, die model stond. Eventuele verschillen zijn enkel te wijten aan gebrek aan stielkennis van de valsmunter. De metaalwaarde van een valse munt was steeds lager dan die van het model. Muntimitatie, een zeer veel voorkomend fenomeen in de Middeleeuwen en in de moderne tijden, heeft in principe niets negatiefs. Grote staten imiteerden dikwijls buitenlandse munttypes, die bij de handelaars gegeerd waren voor hun internationale verrichtingen. Deze munten droegen correct de naam van de vorst die ze liet slaan, en hun metaalwaarde was gelijk aan die van het voorbeeld. Overal in Europa werden sterlingen, tournoise groten, gouden schapen, gouden ridders, gouden Pieters enz. geslagen. Voor kleine staten was de verleiding echter groot deze trend in de muntslag

te gaan misbruiken en minderwaardige imitaties op de markt te brengen, die van kwaliteit niet veel beter waren dan valse munten. Het verschil met valse munten was wel dat op de hagemunten, zoals men deze minderwaardige imitaties noemt, de naam van de muntheer of van het atelier die ze vervaardigde wél voorkomt. Deze opschriften werden echter met alle mogelijke middelen vermomd om ze te doen lijken op die van de geïmiteerde munten. De bedoeling was deze stukken in het buitenland in omloop te brengen, waar ze door onoplettenden en ongeletterden werden aangenomen als goede inlandse munt. Rond de grenzen van het prinsbisdom Luik vinden we een ganse reeks heerlijkheden, baronieën en graafschappen, afhankelijk van het Duitse Rijk, die zich inlieten met het vervaardigen van hagemunten. Het kwam er op aan officieel muntrecht te bekomen van de keizer. Er waren echter heel wat landheren die munt sloegen zonder de keizerlijke toelating. Werden ze op het matje geroepen, dan probeerden ze zich uit de slag te trekken met valse documenten of met de bewering dat hun land al sedert onheugelijke tijden muntrecht had. Er waren ook heren, die er op hun kasteel zonder meer een clandestien valsmuntersatelier op nahielden, zoals in Logne. Wanneer dergelijke minderwaardige munten in omloop gebracht werden in het buitenland (lees: in het naburige dorp) dan trad onmiddellijk de wet van Gresham in werking, de voornaamste regel om de muntcirculatie voor 1914 te begrijpen: “De slechte munt verdringt de goede munt uit de circulatie”. Onmiddellijk verdwenen de munt die geïmiteerd werden uit circulatie en alleen de imitaties bleven in omloop. Hagemunters hebben zich ook steeds intensief bezig gehouden met de vervaardiging van koperen pasmunt. Dit had het voordeel dat er in het geheel geen edel metaal nodig was. Er was ook steeds een enorme vraag naar pasmunt omdat de ateliers van de grote staten liefst zo weinig mogelijk van dergelijke stukken sloegen, omdat daar minder aan te verdienen was. De winst op kopermunten was inderdaad kleiner, maar er was toch goed geld mee te verdienen. Werd er tegen deze slechte producten geprotesteerd bij de keizer, en werd er geoordeeld dat ze als valsmunterij moesten worden beschouwd, dan kon de landheer nog altijd beweren dat hij door zijn muntmeester was bedrogen. Deze eindigde dan aan de galg als hij zich niet tijdig uit de voeten kon maken. Hagemunters imiteerden trouwens geen munten van Duitse staten, dat was veel te gevaarlijk.

De hagemunterij eindigde op het einde van de 17de eeuw. Niet, zoals wel eens wordt beweerd, omdat de wetgeving op de muntcirculatie in de buurlanden was verstrengd, maar om technische redenen. Toen de grote staten begonnen muntpersen te gebruiken, ook voor de pasmunt, konden de kleine ateliers dergelijke investering niet aan. Geperste munten kan men nu eenmaal moeilijk manueel namaken.

De munt

De landheren van Rekem sloegen slechts zelden munt die mocht circuleren in eigen land. Het hier besproken stuk is een typische hagemunt, zoals die in grote hoeveelheden clandestien naar de Noordelijke Nederlanden werd uitgevoerd. Het is een imitatie van een duit van Utrecht, geslagen met jaartallen tussen 1657 en 1685.

Op de voorzijde werd het wapenschild van de stad Utrecht vervangen door het wapenschild van de grafelijke familie Aspremont-Lynden: gevierendeeld schild, het eerste en vierde kwartier van keel (rood) met een kruis van goud (geel); het tweede en het derde kwartier van goud, met een klimmende leeuw van keel, getongd en geklauwd van azuur (blauw), met over alles heen een hartschild van azuur, met een zilveren (witte) adelaar. Het kruis verwijst naar Lienden in Gelderland, de leeuw naar Rekem en de adelaar naar de Italiaanse familie d'Este, waarmee de graven verwant waren.

Normaal genomen wordt het schild van Aspremont-Lynden gehouden door twee wildemannen, doch om de gelijkenis met de Utrechtse duit niet in het gedrang te brengen werden de twee leeuwen als schildhouders behouden.

Voor de keerzijde werd de vierlob van de Utrechtse munten overgenomen. Wat de tekst betreft werden blijkbaar verschillende voorzorgen genomen om zich te vrijwaren van vervolgingen. Er bestaan twee versies van het opschrift, die heel wat vertellen over de manier waarop er met de teksten werd gewerkt: één met TRARECUM en één met TRAREC, beide gedateerd 1681. De verlatiniseerde stadsnaam van Utrecht is "Traiectum ad Rhenum" (oversteekplaats op de Rijn). Het woord TRAIECTUM komt voluit op de Utrechtse duiten voor, maar gesplitst in drie regels. Er bestaat echter geen enkele Utrechtse duit met TRAIECTUM in één regel. Op de geïmiteerde Utrechtse munt is de tekst in de vierlob: CIV.[ITAS] / TRAIECT (de stad Utrecht) in twee regels. De presentatie in één regel van iets wat op de volledige stadsnaam van Utrecht leek, kon dan door de muntmeester, in geval van moeilijkheden, als argument gebruikt worden om te beweren dat hij geen bestaande munt had nagemaakt.

Het kwam er verder op aan voor de Rekemse muntmeester deze enkele letters om te vormen tot de naam van de graaf of tot die van het atelier en toch zoveel mogelijk het algemeen aspect van het geïmiteerde stuk te bewaren. Het merendeel van de bevolking was ongeletterd. Vermits echter het onderscheid tussen officiële munten en hagemunten zich juist op het niveau van de tekst afspeelde probeerde men het uitzicht van de beginletters van de tekst op de goede munten te behouden. De Rekemse muntmeester Mathias Hermans († 1685), uit Boorseem, speelde hierop in door de drie eerste letters onveranderd te laten en ...IECTUM te veranderen in ...RECUM (voor Rekem). Blijkbaar oordeelde Mathias Hermans dat hij een beetje te veel op veilig had gespeeld, met het nadelige effect dat TRARECUM niet voldoende geleek op TRAIEC van het model. Het volk kon misschien wel niet lezen, maar kon wel letters tellen. Er werd dan een tweede versie van de keerzijde gemaakt met het meer gelijkende TRAREC. Om zich nog verder juridisch veilig te stellen plaatste hij boven het opschrift, in de plaats van CIV, een samentrekkingsteken om aan te duiden dat het om een ingekort woord gaat. In geval er bij de keizerlijke rechtbank tegen deze munt zou worden geprotesteerd, dan zou de muntmeester het opschrift ongetwijfeld als een afkorting van "Traiectum ad Reckheim" of iets dergelijks hebben uitgelegd.

H. Dewit